

VU Research Portal

Een lichtzinnig voorstel omtrent het verschoningsrecht in strafzaken

Borgers, M.J.; Kooijmans, T.

published in

Delikt en Delinkwent
2012

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Borgers, M. J., & Kooijmans, T. (2012). Een lichtzinnig voorstel omtrent het verschoningsrecht in strafzaken. *Delikt en Delinkwent*, 2012(7), 591-602. [56].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Een lichtzinnig voorstel omtrent het verschoningsrecht in strafzaken³

56

1 Inleiding

Het professionele verschoningsrecht is stevig verankerd in het Wetboek van Strafvordering. Maar dat betekent niet dat het professionele verschoningsrecht – hierna gemakshalve aangeduid als het verschoningsrecht – een rustig bezit is. Zowel in de politiek als in het juridisch discours lijkt het verschoningsrecht steeds vaker voorwerp van debat te vormen. Het gaat daarbij enerzijds om de vraag in welke gevallen het verschoningsrecht mag worden doorbroken en anderzijds om meer procedurele kwesties, waaronder de rechterlijke betrokkenheid bij de toepassing van dwangmiddelen jegens verschoningsgerechtigden en de toetsingsmogelijkheden van de klag- en zittingsrechter. In de literatuur is de complexiteit van de huidige regeling van de positie van verschoningsgerechtigden al meermalen onder de aandacht gebracht, waarbij op onderdelen ook is gepleit voor een nadere wettelijke regeling.³ Tegelijkertijd mag duidelijk zijn dat het ontwerpen van wetgeving op dit terrein geen eenvoudige opgave is. De grote belangen die met het verschoningsrecht zijn gemoeid en tegelijkertijd de risico's waaraan verschoningsgerechtigden blootstaan, brengen met zich dat *hard and fast rules* niet eenvoudig zijn te geven.

Recent heeft de thans demissionaire minister van Veiligheid en Justitie een voorstel gedaan voor een nadere wettelijke regeling.⁴ Het gaat daarbij, opmerkelijk genoeg, niet om een afzonderlijk aan het verschoningsrecht gewijd (concept)wetsvoorstel. De thans voorgestelde regeling is opgenomen in een conceptwetsvoorstel dat is gericht op de verruiming van de mogelijkheden ter bestrijding van financieel-economische criminaliteit.⁵ Nu klopt het uiteraard dat bij de bestrijding van die criminaliteit de positie van zogenoemde geheimhouders de aandacht vraagt. Maar men mag niet uit het oog verliezen dat ook in wezenlijk andere typen strafzaken, met name strafzaken die hun aanleiding vinden in de medische sfeer, vragen omtrent de reikwijdte van het verschoningsrecht rijzen. Het zal dan ook geen toeval zijn dat het concrete voorstel dat de minister doet, zich niet beperkt tot financieel-

1. Hoogleraar straf(proces)recht aan de Vrije Universiteit Amsterdam en redacteur van dit tijdschrift, respectievelijk hoogleraar straf(proces)recht aan de Universiteit van Tilburg.
2. Citeerwijze: M.J. Borgers & T. Kooijmans, 'Een lichtzinnig voorstel omtrent het verschoningsrecht in strafzaken', *DD* 2012, 56.
3. Een selectie: Ch. Brants & T. Spronken, *Het professionele verschoningsrecht: de arts, de advocaat en de journalist in de Nederlandse strafrechtpraktijk*, preadvies NVVS, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2006; P.A.M. Mevis, *Gezondheidsrecht en strafrecht; ontwikkelingen in een niet altijd gemakkelijke relatie*, preadvies Vereniging voor Gezondheidsrecht, Den Haag: Sdu 2007, p. 164-168; F. Vellinga-Schootstra, 'Het medisch verschoningsrecht in strafzaken', *DD* 2009, p. 815-841; J. Legemaate, 'Beroepsgeheim en verschoningsrecht in de gezondheidszorg', *NJB* 2009, p. 2619-2626 en J.M. Lintz & P.C. Verloop, 'Het professioneel verschoningsrecht: soms zijn er grotere belangen dan de waarheidsvinding in strafzaken', *DD* 2009, p. 1039-1066. Wij wijzen ook op de noot van Schalken onder HR 30 oktober 2007, *NJ* 2008, 115 alsmede de annotaties van Legemaate onder HR 27 mei 2008, *NJ* 2008, 407, HR 21 oktober 2008, *NJ* 2008, 630, HR 26 mei 2009, *NJ* 2009, 263 en HR 5 juli 2011, *NJ* 2011, 416. Zie voorts de uitvoerige conclusie van A-G Aben voorafgaand aan het laatstgenoemde arrest.
4. De contouren van die regeling zijn reeds geschetst in *Kamerstukken II* 2010/11, 32 250, nr. 12, p. 6-7.
5. Conceptwetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en de Wet op de economische delicten met het oog op het vergroten van de mogelijkheden tot opsporing, vervolging, alsmede het voorkomen van financieel-economische criminaliteit. Het conceptwetsvoorstel en de bijbehorende Memorie van Toelichting zijn te kennen via www.rijksoverheid.nl.

economische strafzaken. Het is daarom onbevredigend dat de minister zijn voorstel 'verstopt' in juist dit conceptwetsvoorstel.

De vraag rijst of de minister met dit voorstel voorziet in een adequate, evenwichtige en voor de rechtspraak goed bruikbare wettelijke regeling van het verschoningsrecht. Teneinde die vraag te beantwoorden willen wij in deze bijdrage niet opnieuw de plaats van het verschoningsrecht binnen het strafvorderlijke stelsel ten gronde bespreken, maar richten wij ons specifiek op de tekst van het conceptwetsvoorstel en onderwerpen wij deze aan een kritische analyse.⁶ Daartoe schetsen wij allereerst de achtergronden en de inhoud van het voorstel (paragraaf 2). Vervolgens onderzoeken wij in hoeverre het voorstel aansluit bij de vragen, knelpunten en complicaties die zich in de (strafrecht)praktijk voordoen met betrekking tot het verschoningsrecht. Daartoe gaan wij achtereenvolgens in op het door de minister voorgestelde criterium voor het doorbreken van het verschoningsrecht (paragraaf 3), de beoogde positie van de rechter-commissaris (paragraaf 4) en de overige vormen van rechterlijke toetsing (paragraaf 5). Zoals de titel van dit artikel reeds verradt, zal uiteindelijk (in paragraaf 6) blijken dat het voorstel van de minister niet anders dan als lichtzinnig kan worden bestempeld.

2 Het voorstel van de minister

In de toelichting op het conceptwetsvoorstel stelt de minister de betekenis van het verschoningsrecht voor de inbeslagneming van voorwerpen – in het bijzonder schriftelijke stukken – centraal.⁷ Vragen omtrent de reikwijdte van het verschoningsrecht zijn in dit verband voornamelijk aan de orde indien de officier van justitie of de rechter-commissaris stukken in beslag wil (doen) nemen die in handen zijn van een geheimhouder, en ook wanneer een kantooradministratie in beslag wordt genomen en vervolgens blijkt dat zich daarin vertrouwelijke stukken, zoals de correspondentie tussen de onderneming en een advocaat, bevinden. In beide situaties is het, zo stelt de minister, aan de rechter-commissaris om te beslissen of daadwerkelijk tot inbeslagneming van de betreffende stukken kan worden overgegaan. De minister wijst er daarbij op dat in de praktijk de procedure van de gesloten enveloppe is ontwikkeld: in beslag genomen voorwerpen die onder het verschoningsrecht (lijken te) vallen, worden in een gesloten enveloppe bewaard, zodat de betrokkenen de gelegenheid kan worden geboden om – effectief – te klagen over de inbeslagneming in de procedure van artikel 552a Sv.

De minister signaleert nu het probleem dat de procedure van de gesloten enveloppe als nadeel heeft dat de betreffende stukken wel in beslag zijn genomen, maar dat het daadwerkelijke gebruik van die stukken ten behoeve van het onderzoek wordt geblokkeerd totdat de klaagschriftprocedure is afgerond. Voor alle duidelijkheid: die blokkade vloeit niet voort uit de wet, maar – zo geeft de minister terecht aan – het gebruik van de stukken hangende de klaagschriftprocedure draagt het risico in zich dat nadien de rechter oordeelt dat het verschoningsrecht niet mag worden doorbroken, zodat het eventuele gebruik van die stukken als onrechtmatig heeft te gelden. Het voltooien van de klaagschriftprocedure kan, zeker indien cassatieberoep wordt ingesteld, geruime tijd duren. De vertraging die aldus ontstaat, wordt door de minister schadelijk bevonden voor de effectiviteit van de opsporing. Om die reden beoogt de minister te voorzien in een versterking van de rol van de rechter-commis-

6. Een aantal andere voorstellen die in het conceptwetsvoorstel zijn vervat, bespreken wij elders: T. Kooijmans & M.J. Borgers, 'Doorpakken bij het afpakken? Over de aftrek van kosten, de flexibilisering van het boetep plafond en de verhoging van de strafmaxima van de witwasdelicten, ter bestrijding van financieel-economische criminaliteit', *DD* 2012, nog te verschijnen in de oktoberaflevering.

7. De hier relevante passages zijn opgenomen in de conceptmemorie van toelichting, p. 8-9, 12.

saris in combinatie met de introductie van een spoedprocedure bij de raadkamer van de rechtbank. Daartoe wordt voorgesteld een nieuwe bepaling op te nemen in het Wetboek van Strafvordering:

Artikel 98a

1. De rechter-commissaris kan in afwijking van artikel 98, eerste lid, bepalen dat brieven en andere geschriften in beslag worden genomen, indien hij oordeelt dat bij geheimhouding aan een zwaarderwegend maatschappelijk belang een onevenredig grote schade zou worden toegebracht.
2. De rechter-commissaris beslist niet dan nadat hij de geheimhouder⁸ heeft gehoord.
3. De geheimhouder en de officier van justitie kunnen binnen veertien dagen na de beslissing van de rechter-commissaris daartegen een bezwaarschrift indienen bij de rechtbank die zo spoedig mogelijk beslist.
4. Tegen de beschikking van de rechtbank is beroep in cassatie niet toegelaten.⁹

Bij bestudering van de toelichting blijkt dat het voorstel van de minister feitelijk raakt aan nog meer voorschriften dan louter de voorgestelde tekst van artikel 98a Sv, bijvoorbeeld waar het gaat om de kennisneming van de stukken door de rechter-commissaris en het toetsingkader in een klaagschriftprocedure op de voet van artikel 552a Sv. Deze onderdelen van de toelichting komen in de navolgende paragrafen aan bod.

Uit de tekst van de voorgestelde bepaling blijkt klip en klaar dat het voorstel zich niet beperkt tot specifieke groepen verschoningsgerechtigden – zoals advocaten en notarissen – en ook niet tot de bestrijding van alleen financieel-economische criminaliteit. Het voorgestelde artikel 98a Sv is zo geformuleerd dat het ziet op al die zaken waarin artikel 98 Sv van (overeenkomstige) toepassing is, terwijl in de toelichting eveneens in vrij algemene bewoordingen over het verschoningsrecht wordt gesproken. Het voorgestelde artikel 98a Sv is daarom ook relevant indien het verschoningsrecht van de medicus of van de geestelijke in beeld is. De onderstaande beschouwing is geënt op die ruime werking van de door de minister voorgestelde bepaling.

3 Het beoordelingscriterium

Voor de beslissing om het verschoningsrecht te doorbreken wordt in het eerste lid van het voorgestelde artikel 98a Sv als beoordelingscriterium aangereikt of 'bij geheimhouding aan een zwaarderwegend maatschappelijk belang een onevenredig grote schade zou worden toegebracht'. *Prima vista* is dat niet echt een duidelijk geformuleerd criterium. Nogal impliciet wordt tot uitdrukking gebracht dat er een belang moet zijn dat zwaarder weegt dan het belang waarop het verschoningsrecht ziet. Daarbij wordt in zekere zin gesuggereerd dat er maatschappelijke belangen zijn die per definitie zwaarderwegend zijn dan het belang dat met het verschoningsrecht is gemoeid, hetgeen naar onze mening bepaald niet vanzelfsprekend is. Om welke belangen gaat het dan? Wanneer zich 'onevenredige grote schade' kan

8. 'Geheimhouder' is geen wettelijk gedefinieerde term. Het ligt voor de hand om op dit punt aansluiting te zoeken bij de tekst van artikel 218 Sv.

9. Daarnaast wordt voorgesteld om een verwijzing naar deze bepaling op te nemen in de van overeenkomstige toepassingverklaring van artikel 110 lid 3 Sv (doorzoeking ter inbeslagneming door de rechter-commissaris). Om onduidelijke redenen wordt hetzelfde niet geregeld met betrekking tot artikel 104 lid 2 Sv (inbeslagneming door de rechter-commissaris), artikel 125i Sv (doorzoeking ter vastlegging van gegevens) en artikel 126d Sv (doorzoeking tijdens het SFO), terwijl in al die bepalingen wel naar artikel 98 Sv wordt verwezen.

voordoen aan een zwaarderwegend maatschappelijk belang, wordt eveneens niet geconcretiseerd. Kortom, de rechter-commissaris lijkt met een behoorlijk vaag en ook aanvechtbaar criterium het bos te worden ingestuurd.

De toelichting biedt gelukkig meer duidelijkheid.¹⁰ De minister blijkt aansluiting te hebben gezocht bij de rechtspraak van de Hoge Raad.¹¹ In die rechtspraak komt naar voren dat er zich zeer uitzonderlijke omstandigheden kunnen voordoen waarin het belang dat de waarheid aan het licht komt – ook ten aanzien van hetgeen waarvan de wetenschap aan de verschoningsgerechtigde is toevertrouwd – moet prevaleren boven het verschoningsrecht en het daarmee gemoeide maatschappelijke belang dat een ieder zich vrijelijk en zonder vrees voor openbaarmaking van het toevertrouwde om bijstand en advies tot de verschoningsgerechtigde moet kunnen wenden.¹² De minister denkt bij 'een zwaarderwegend maatschappelijk belang' dus kennelijk aan het belang van waarheidsvinding, en 'onevenredige grote schade' kan blijkbaar alleen in zeer uitzonderlijke omstandigheden ontstaan. Bovendien geldt, gegeven het feit dat de minister de rechtspraak van de Hoge Raad wil volgen, dat het niet gaat om een maatschappelijk belang dat per definitie zwaarder weegt dan het belang dat met het verschoningsrecht is gemoeid, maar dat het relatieve gewicht van het belang van waarheidsvinding wordt bepaald door de concrete omstandigheden van het geval, waarbij het belang van waarheidsvinding alleen zwaarder weegt voor zover zich zeer uitzonderlijke omstandigheden voordoen. Voorts blijkt uit de toelichting dat de rechter-commissaris bij zijn oordeelsvorming omtrent het zich voordoen van onevenredige grote schade – en dus van zeer uitzonderlijke omstandigheden – acht moet slaan op de factoren die in de rechtspraak van de Hoge Raad worden genoemd: de aard en de ernst van het strafbare feit, de aard en de inhoud van het materiaal dat onder het verschoningsrecht valt en het belang dat het verschoningsrecht in dat verband dient, de mate waarin de belangen van betrokkenen worden geschaad door openbaarmaking, en de (on)mogelijkheid om op andere wijze tot opheldering van het – ernstige – strafbare feit te komen.¹³

Kortom, de minister lijkt te kiezen voor codificatie van het beoordelingscriterium zoals dat reeds in de rechtspraak is ontwikkeld. Opvallend – en verwarrend – is dan dat de minister in terminologisch opzicht geen aansluiting zoekt bij die rechtspraak, maar in het voorgestelde artikel 98a Sv kiest voor een eigen formulering. Die keuze wordt niet expliciet toegelicht, maar interessant is wel de volgende passage uit de toelichting:

“De invulling in concrete gevallen wordt gelaten aan de rechter. Daarmee wordt gewaarborgd dat alle omstandigheden van het geval bij een afweging in een zaak worden betrokken. Er blijft zo ook volop ruimte voor rechtsontwikkeling – mede aan de hand van de rechtspraak van het EHRM – waarbij het goede functioneren van de bepaling gebaat is.”

Wellicht begrijpen wij de minister niet goed, maar onze indruk is dat de minister om de in het citaat gestelde redenen voor een beoordelingscriterium heeft gekozen dat (nog) opener en vager is geformuleerd dan het beslissingsschema van de Hoge Raad. De noodzaak daartoe zien wij niet onmiddellijk. Ook het schema van de Hoge Raad biedt alle kansen, en beter

10. Conceptmemorie van toelichting, p. 9.

11. Overigens haalt de minister maar één uitspraak van de Hoge Raad aan (HR 28 februari 2012, LJN BU6088), terwijl in die uitspraak van de Hoge Raad nu net geen uitvoerige beschouwingen zijn opgenomen of een overzicht wordt gegeven van de lijnen in de rechtspraak.

12. Korthedshalve volstaan wij met een verwijzing naar het rechtspraakoverzicht in G.J.M. Corstens, *Het Nederlands strafprocesrecht*, zevende druk, bewerkt door M.J. Borgers, Deventer: Kluwer 2011, p. 488-489.

13. Zie ook de inventarisatie van factoren in de noot van Schalken onder HR 30 oktober 2007, NJ 2008, 115.

gezegd: noopt er juist toe, om de concrete omstandigheden van het geval te verdisconteren. Dat de rechtspraak van het EHRM relevantie heeft voor beslissingen omtrent het verschoningsrecht, is evident. Maar dat het beoordelingsschema van de Hoge Raad hier knellend werkt, is naar onze mening (vooralsnog) niet gebleken.¹⁴

Belangrijker echter dan de vraag of de minister beter had kunnen overgaan tot ware codificatie van de rechtspraak van de Hoge Raad, is de vraag of de minister niet in een meer richtinggevend beoordelingskader had kunnen voorzien. In de literatuur bestaat discussie over de bruikbaarheid van het beslissingsschema dat door de Hoge Raad wordt gehanteerd. Zo wordt erop gewezen dat het aannemen van 'zeer uitzonderlijke omstandigheden' in de rechtspraak niet zo uitzonderlijk is als de formulering van dat criterium zou doen vermoeden.¹⁵ Veeleer tekenen zich in de rechtspraak verschillende typen gevallen af waarin het doorbreken van (het beslagverbod van artikel 98 lid 1 Sv en dus) het verschoningsrecht in beginsel – dat wil zeggen: na een strenge toetsing aan de hand van de eisen van proportionaliteit en subsidiariteit – aanvaardbaar wordt geacht.¹⁶ In dat verband is ook de rol van toestemming van de cliënt of de patiënt van de verschoningsgerechtigde relevant. Die toestemming doorbreekt op zichzelf niet het verschoningsrecht. Veeleer varieert het gewicht van die toestemming naar gelang van de positie die de cliënt of de patiënt inneemt. Is deze zelf de verdachte, dan dient grote terughoudendheid te worden betracht met het toekennen van betekenis aan de verleende toestemming, maar dat ligt beduidend anders indien de cliënt of de patiënt het slachtoffer lijkt te zijn geworden van ondeskundig handelen van de verschoningsgerechtigde.¹⁷

Tegen deze achtergrond lijkt het mogelijk om – tot op zekere hoogte – richtsnoeren te formuleren die zich lenen voor codificatie en ook om in dat verband enkele knopen door te hakken.¹⁸ Zo zou in een wettelijke regeling een onderscheid kunnen worden gemaakt tussen de situatie waarin de verschoningsgerechtigde zelf de verdachte is, en de situatie waarin degene die de hulp en bijstand van de verschoningsgerechtigde heeft ingeroepen, voorwerp van onderzoek is.¹⁹ Ook de rol van de (veronderstelde) toestemming bij het over-

14. Sterker nog, de Hoge Raad refereert zelf aan de (positieve) verplichtingen die uit het EVRM voortvloeien en de betekenis daarvan voor het doorbreken van het verschoningsrecht. Zie HR 5 juli 2011, *NJ* 2011, 416 m.nt. J. Legemaate en voorts F. Vellinga-Schootstra, 'Positieve verplichtingen en het verschoningsrecht', *DD* 2011, 72, p. 1027-1038.
15. Zie Legemaate 2009, p. 2625 die met betrekking tot gevallen waarin de verschoningsgerechtigde een misdrijf heeft begaan in het kader van zijn beroepsuitoefening of dat met die beroepsuitoefening in nauw verband staat, opmerkt dat 'niet langer [kan] worden gesproken van "zeer uitzonderlijke omstandigheden" en evenmin van "zware motiveringseisen". In deze gevallen bestaat het concept van de "zeer uitzonderlijke omstandigheden" naar mijn mening alleen nog in naam.' Vgl. ook Vellinga-Schootstra 2009, p. 818-821 en Lintz & Verloop 2009, p. 1050-1052, 1062-1064.
16. Een heldere driedeling wordt gemaakt in de noot van Legemaate onder HR 27 mei 2008, *NJ* 2008, 407: a. de situatie van 'criminele samenwerking' tussen de verschoningsgerechtigde en zijn cliënt, b. de situatie waarin sprake is van het plegen van een (ernstig) strafbaar feit tegen de cliënt of de patiënt, en c. de situatie waarin het gebruik van gegevens met betrekking tot de cliënt of de patiënt noodzakelijk is voor de opsporing, zonder dat die cliënt of patiënt persoonlijk betrokken is bij het strafbare feit.
17. Het verschil in gewicht blijkt niet zozeer uit de algemene overwegingen die de Hoge Raad hieraan wijdt, maar veeleer uit een vergelijking van de beoordeling van de verschillende casus. Zie bijvoorbeeld HR 5 juli 2011, *NJ* 2011, 416 m.nt. J. Legemaate tegenover HR 28 februari 2012, *LJN* BU6088. Vgl. voorts de discussie tussen Legemaate 2009, p. 265 en Vellinga-Schootstra 2009, p. 824-826.
18. In deze zin ook Mevis 2007, p. 167-168, Legemaate 2009, p. 2626 en Vellinga-Schootstra 2009, p. 840-841.
19. Vellinga-Schootstra waarschuwt er terecht voor dat er een zeker risico aan kleeft om de verschoningsgerechtigde een beroep op het verschoningsrecht te ontzeggen op het moment dat hij wordt verdacht van een strafbaar feit, omdat daardoor de verleiding kan ontstaan om een verdenking jegens hem te creëren. Juist op dit punt kan de rechter-commissaris voor het benodigde tegenwicht zorgen. Zie Vellinga-Schootstra 2009, p. 821.

lijden van een patiënt, leent zich voor een meer algemene regeling. Nogmaals: *hard and fast rules* zijn moeilijk te geven. Maar als de wetgever dan toch in actie wil komen, is de keuze van de minister om te volstaan met een uiterst open en vaag geformuleerd beoordelingscriterium bepaald niet vanzelfsprekend en evenmin bevredigend.

4 De rol van de rechter-commissaris

Het voorgestelde artikel 98a Sv behelst een constructie die het beslagverbod van artikel 98 lid 1 Sv kan doorbreken. De bevoegdheid daartoe wordt toegekend aan de rechter-commissaris. Het voorstel van de minister voorziet daarbij slechts in één procedureel voorschrift, namelijk dat de rechter-commissaris niet beslist dan nadat hij 'de geheimhouder' heeft gehoord (aldus het tweede lid van het voorgestelde artikel 98a Sv). Dat is een voor de hand liggende en ook belangrijke bepaling. Immers, een verantwoorde beslissing kan eigenlijk niet worden genomen indien de verschoningsgerechtigde niet de kans krijgt om het belang van het handhaven van het verschoningsrecht voor het concrete geval toe te lichten. Het is evenwel de vraag of kan worden volstaan met uitsluitend dit procedurele voorschrift. Wij maken hierover enkele opmerkingen.

Allereerst is het niet zo lastig om praktische complicaties te bedenken die niet worden gedekt door het voorstel van de minister. Zo voorziet dit voorstel er niet in dat, naast de verschoningsgerechtigde, ook de officier van justitie zijn zienswijze kan toelichten en het standpunt van de verschoningsgerechtigde desgewenst kan tegenspreken. Veelal zal de rechter-commissaris in actie komen op vordering van de officier van justitie, zodat praktisch gesproken ruimte bestaat om een toelichting te geven, maar strikt genomen kan de rechter-commissaris ook ambtshalve optreden. Mag de rechter-commissaris de officier van justitie dan volledig links laten liggen? Voorts kan zich de situatie voordoen dat de betrokken verschoningsgerechtigde niet onmiddellijk bereikbaar is. Hoe moet de rechter-commissaris dan handelen? Moet hij de inbeslagneming opschorten? Ook moet worden gewezen op de in de toelichting vermelde praktijk dat eerst na de inbeslagneming blijkt dat tussen de meege-
nomen stukken ook geheimhoudersstukken zitten. Strikt genomen is dan reeds van inbeslagneming – het onder zich gaan nemen ten behoeve van de strafvordering (artikel 134 lid 1 Sv) – sprake, zodat een beslissing moet worden genomen omtrent het voortduren van het beslag. Daar is de tekst van het voorgestelde artikel 98a Sv echter niet op toegesneden. En ook is niet voorzien in de verplichting dat in dergelijke gevallen de rechter-commissaris wordt ingeschakeld door de betrokken opsporingsambtenaren of de (hulp)officier van justitie.

Nog belangrijker echter dan deze overwegend juridisch-technische punten is de wijze waarop de rechter-commissaris tot beoordeling overgaat. In de toelichting wordt, zonder nadere toelichting, genoteerd dat de rechter-commissaris zelf kennisneemt van de in beslag genomen – of beter gezegd: de in beslag te nemen – stukken teneinde de afweging te maken die in het eerste lid van het voorgestelde artikel 98a Sv wordt genoemd. Dit is in de ogen van de minister kennelijk zo vanzelfsprekend dat het in de voorgestelde wettekst niet is opgenomen. De minister realiseert zich dan niet dat in de praktijk de rechter-commissaris (vermoedelijke) geheimhoudersstukken nog wel eens 'blind' in beslag neemt, terwijl ook de raadkamer die op de voet van artikel 552a Sv oordeelt over het beklag ter zake van de inbeslagneming niet standaard de gesloten enveloppe met stukken opent. Het gaat hier om een niet onomstreden en ook ingewikkelde kwestie.²⁰ Het belangrijkste bezwaar tegen de door de minister voorgestane kennisneming door de rechter-commissaris tekent zich af op

20. Zie nader Vellinga-Schootstra 2009, p. 830-831. Vgl. ook Corstens/Borgers 2011, p. 490.

het moment dat de rechter-commissaris besluit dat inbeslagneming niet wordt toegestaan, of wanneer een bezwaarschrift tegen diens beslissing tot inbeslagneming gegrond wordt verklaard.²¹ In die gevallen heeft de rechter-commissaris kennis van geheime informatie die hij niet mag gebruiken in het onderzoek, terwijl de neiging daartoe – bewust of onbewust – wellicht lastig zal zijn te onderdrukken. Zeker gelet op de versterking van de rol van de rechter-commissaris in het vooronderzoek,²² moet deze situatie worden vermeden.²³ Veel-
eer is te verkiezen – maar daarvoor behoeft de wet niet te worden gewijzigd – dat de raad-
kamer, zo nodig, kennisneemt van de stukken. Zo nodig, want het is lang niet in alle ge-
vallen nodig om de stukken ten gronde te bestuderen, om een oordeel te kunnen vellen
over de noodzaak van een inbreuk op het verschoningsrecht.²⁴

Een aanverwante kwestie betreft het moment waarop de in beslag genomen stukken in
handen van de officier van justitie worden gesteld, in het geval de rechter-commissaris die
inbeslagneming toestaat. Het conceptwetsvoorstel regelt daar niets over, terwijl het – in lijn
met het vorenstaande – toch bepaald onwenselijk moet worden geacht indien de stukken in
handen van de officier van justitie zouden worden gesteld alvorens de raadkamer een be-
slissing heeft genomen op een ingediend bezwaarschrift. Het enkele feit dat het opsporings-
onderzoek hierdoor vertraging kan oplopen, legt naar onze mening onvoldoende gewicht in
de schaal, zeker indien men bedenkt dat in de door de minister voorgestelde bezwaar-
schriftprocedure het instellen van cassatieberoep is uitgesloten.

Aandacht verdient ook dat het conceptwetsvoorstel wel voorziet in de plicht tot het horen
van de betrokken verschoningsgerechtigde, maar dat niets wordt bepaald over eventuele
inschakeling van een vooraanstaand lid van de betreffende beroepsgroep (zoals de deken).
De Hoge Raad heeft uitgemaakt dat, in het geval zich zeer uitzonderlijke omstandigheden
voordoen, de rechter-commissaris zijn beslissing of inbeslagneming noodzakelijk is in het
belang van de waarheidsvinding, bij voorkeur neemt in gezamenlijk overleg met dat voor-
aanstaande lid van de beroepsgroep.²⁵ Onduidelijk is of de minister eenzelfde voorkeur
heeft. Naar het ons voorkomt, is er geen valide reden om op dit punt de rechtspraak van de
Hoge Raad te verlaten. Sterker, wij zouden eerder willen bepleiten dat dit gezamenlijke
overleg tot een verplichting wordt gemaakt.

5 Rechterlijke toetsing (anders dan de toetsing door de rechter-commissaris)

In de toelichting op het conceptwetsvoorstel wordt opgemerkt dat de rechter-commissaris
'bij uitsluiting' bevoegd wordt om te oordelen of stukken al dan niet onder het bescher-
mingsbereik van het verschoningsrecht vallen en ook of het verschoningsrecht al dan niet
in de weg staat aan inbeslagneming. De betekenis van de woorden 'bij uitsluiting' wordt

21. Het voorgestelde artikel 98a lid 3 Sv geeft de officier van justitie het recht een bezwaarschrift in te
dienen. De vraag rijst waartegen de officier van justitie dan bezwaar maakt. De tekst van het eerste lid
van het voorgestelde artikel 98a Sv en de opbouw van die bepaling suggereren namelijk dat de indiening
van een bezwaarschrift eerst aan de orde is indien de rechter-commissaris beslist om het verschonings-
recht te doorbreken. Daar zal de officier van justitie doorgaans niet op tegen zijn. Kennelijk bedoelt de
minister ook te voorzien in de mogelijkheid van een bezwaarschrift tegen de weigering van de rechter-
commissaris om het beslagverbod van artikel 98 lid 1 Sv te doorbreken. Dat behoeft dan echter wel
explicitering in de wettekst.

22. Wet van 1 december 2011, *Stb.* 2011, 600.

23. In *Kamerstukken II* 2010/11, 32 250, nr. 12, p. 6 benadert de staatssecretaris dit punt precies omgekeerd,
door de versterking van de rol van de rechter-commissaris te presenteren als argument voor inzage door
de rechter-commissaris.

24. Zie nader Vellinga-Schootstra 2009, p. 831.

25. Zie onder andere HR 2 maart 2010, *NJ* 2010, 144.

niet expliciet nader toegelicht, maar komt tamelijk subtiel naar voren in de toelichting. De minister maakt duidelijk dat wanneer de zojuist genoemde oordelen zijn geveld, deze niet telkens ter discussie moeten kunnen worden gesteld. De beslissing van de rechter-commissaris kan worden getoetst door de rechtbank in een bezwaarschriftprocedure op grond van het derde lid van het voorgestelde artikel 98a Sv, maar daar houdt het dan eigenlijk ook mee op. Cassatieberoep tegen de beschikking van de rechtbank is namelijk niet mogelijk. Dat valt op zich te begrijpen gelet op het streven om op korte termijn duidelijkheid te verschaffen omtrent de toelaatbaarheid van de inbeslagneming. Tegelijkertijd is het uitsluiten van cassatieberoep niet vanzelfsprekend, juist omdat hier een fundamenteel recht in het geding is. De vraag rijst dan of de inbreuk die met de inbeslagneming wordt gemaakt op het verschoningsrecht nog op een andere wijze kan worden getoetst. Blijkens de toelichting sluit de bezwaarschriftprocedure van het voorgestelde artikel 98a Sv niet uit dat een klaagschriftprocedure wordt geëntameerd op de voet van artikel 552a Sv:

“De beschikking op dit beklag (van artikel 552a Sv; MJB/TK) zal zich (...) in het vervolg beperken tot het voortduren van het beslag; het oordeel over het verschoningsrecht is voorbehouden aan de rechter die oordeelt conform artikel 98a Sv. De beklagrechter [die] komt te oordelen over het (klaagschrift op de voet van; MB/TK) artikel 552a Sv zal zich op dat oordeel baseren.”²⁶

Deze stellingname lijkt ons als uitgangspunt juist. Bij een herhaling van zetten is niemand gebaat. Het is – nog daargelaten of er in de gevallen waarop het conceptwetsvoorstel het oog heeft, eigenlijk wel sprake is van een herhaling van zetten; daarover aanstonds meer – evenwel de vraag of dat resultaat ook wordt bereikt met het conceptwetsvoorstel. De minister stelt namelijk geen wijziging voor met betrekking tot de tekst van artikel 552a Sv, zodat het recht van belanghebbenden ‘zich schriftelijk te beklagen over inbeslagneming’ niet wordt beperkt. Strikt genomen kan de beklagrechter onbelemmerd blijven oordelen over de vraag of de inbeslagneming in het concrete geval in strijd is met (het beslagverbod van artikel 98 lid 1 Sv en dus met) het verschoningsrecht. Bovendien geldt dat ook bij de beoordeling van het voortduren van het beslag de vraag naar de inbreuk op het verschoningsrecht kan opkomen. Hiervoor is reeds gewezen op de situatie dat een administratie in beslag wordt genomen en dat daarna blijkt dat zich daarin geheimhoudersstukken bevinden. Alsdan moet inderdaad een oordeel worden geveld omtrent het voortduren van het beslag. Daar komt nog bij dat de bezwaarschriftprocedure van het voorgestelde artikel 98a lid 3 Sv alleen openstaat voor de geheimhouder en de officier van justitie, en niet voor de verdachte. Er is geen enkele reden om de verdachte het recht te ontzeggen om de rechtmatigheid van de inbeslagneming en de daarmee gepaard gaande inbreuk op het verschoningsrecht aan te vechten in de beklagprocedure van artikel 552a Sv. Dat kan dan een complexe juridische situatie opleveren: is de beklagrechter gebonden aan het oordeel van de bezwaarschriftrechter – of indien geen bezwaarschrift is ingediend: de beslissing van de rechter-commissaris –, gegeven het feit dat de verdachte niet in die bezwaarschriftprocedure – of bij het nemen van de beslissing van de rechter-commissaris – enige inbreng heeft gehad? Vervolgens rijst de vraag of de voorgestelde bezwaarschriftprocedure een adequate procedure behelst.²⁷ De minister hecht er, zoals reeds naar voren is gekomen, sterk aan dat snel

26. Conceptmemorie van toelichting, p. 12 (cursivering toegevoegd).

27. Wat in deze bezwaarschriftprocedure het beoordelingskader is voor de rechtbank, blijft onvermeld. Aangenomen zou kunnen worden dat de rechtbank een zelfstandig oordeel velt aan de hand van het in het eerste lid neergelegde beoordelingscriterium. Maar het is onduidelijk of de minister dat ook zo ziet. In het verlengde hiervan kan worden opgemerkt dat evenmin wordt vermeld wat de gevolgen zijn die aan gegrondbevinding van het bezwaar (kunnen) worden verbonden.

duidelijkheid wordt verschaft over de rechtmatigheid van de inbeslagneming, reden waarom cassatieberoep niet wordt toegelaten. Echter, juist waar het gaat om het verschoningsrecht, doen zich ingewikkelde juridische vragen voor. De inbreng van de Hoge Raad kan, in het belang van rechtseenheid en rechtsvorming, nauwelijks worden gemist.²⁸ Dat geldt *a fortiori* wanneer de wetgever zelf niet voor een helder beoordelingskader zorg draagt. Mede gelet op de hierboven genoemde punten valt er dan ook veel voor te zeggen om de klaagschriftprocedure van artikel 552a Sv een centrale rol te laten blijven spelen. Dat betekent niet dat de wens van een snellere rechterlijke beoordeling bij inbeslagneming van (vermoedelijke) geheimhoudersstukken maar moet worden genegeerd. Voor een snellere rechterlijke beoordeling is een wetswijziging echter niet zonder meer noodzakelijk. De doorlooptijd bij rechtbanken en ook bij de Hoge Raad is eerst en vooral van praktische factoren – niet in de laatste plaats van de beschikbare menskracht en dus van het budget – afhankelijk. Heeft de minister al in samenspraak van de Raad voor de rechtspraak, het Landelijk overleg van voorzitters van strafsectoren (LOVS) en de President van de Hoge Raad de mogelijkheden beproefd – en gefaciliteerd – om de snelheid te verhogen? Is het werkelijk onmogelijk gebleken om in gevallen waarin een even grondige als snelle rechterlijke beoordeling is vereist, de doorlooptijd van de klaagschriftprocedure substantieel te verkorten? En voor zover dan toch wetswijziging onontkoombaar zou blijken te zijn om onaanvaardbare belemmeringen van het opsporingsonderzoek tegen te gaan, zou een regeling kunnen worden getroffen waarin wordt aangegeven in welke gevallen bij uitzondering gebruik mag worden gemaakt van in beslag genomen geheimhoudersstukken hangende (het cassatieberoep in) de klaagschriftprocedure.²⁹

De zittingsrechter wordt iets meer toetsingsruimte gegund (dan de beklagrechter overeenkomstig artikel 552a Sv), maar ook deze mag van de minister niet ten volle oordelen over de toepasselijkheid van het verschoningsrecht en het doorbreken van het verschoningsrecht:

“Een belangrijk uitgangspunt van het Nederlandse stelsel van strafvordering is dat de zittingsrechter finaal kan oordelen over de rechtmatigheid van de bewijsgaring. Dit omvat mede de toepasselijkheid van een verschoningsrecht. Echter zal in lijn met de jurisprudentie terzake van andere beschikkingen genomen door de rechter-commissaris (doorzoeking, machtiging opnemen telecom-municatie), slechts sprake kunnen zijn van marginale toetsing van diens beschikking.”³⁰

Het is niet duidelijk of de minister deze marginale toetsing ziet als een logisch gevolg van een reeds bestaande lijn in de rechtspraak, of dat hij deze vorm van toetsing – door middel van de toelichting; een wettelijke voorziening ter zake ontbreekt – wil opleggen aan de zittingsrechter. Wat de minister ook voor ogen heeft, van belang is in elk geval dat de lijn in de rechtspraak veel minder eenduidig is dan de minister doet voorkomen. Voorop moet worden gesteld dat uitsluitend voor wat betreft de beoordeling van de rechtmatigheid van de

28. Bovendien zou het merkwaardig en eigenlijk ook onverklaarbaar zijn indien het oordeel van de Hoge Raad wel (onverkort) zou kunnen worden ingeroepen wanneer het bijvoorbeeld gaat om de vraag of een toereikende beslaggrond aanwezig is, maar niet wanneer de vraag rijst of een inbreuk op het verschoningsrecht toelaatbaar is.

29. Strikt genomen is een wettelijke regeling niet nodig, omdat het Wetboek van Strafvordering thans het onmiddellijke gebruik van die gegevens niet expliciet verbiedt. Daarop wordt ook gezinspeeld in de Aanwijzing toepassing opsporingsbevoegdheden en dwangmiddelen tegen advocaten, *Stcr*. 2011, 4981. Het voordeel van een wettelijke regeling zou echter zijn dat dan als hoofdregel gaat gelden dat dergelijk gebruik niet is toegestaan. Thans verschaft de wet daarover geen duidelijkheid en heeft de praktijk hier een eigen weg in gezocht en gevonden – zie onder andere de zojuist genoemde Aanwijzing – in de procedure van de gesloten enveloppe.

30. Conceptmemorie van toelichting, p. 12.

inverzekeringstelling de zittingsrechter is gebonden aan het oordeel van de rechter-commissaris, in die zin dat vormverzuimen die op grond van artikel 59a Sv – een procedure waarin de verdachte wel een rol speelt – reeds door de rechter-commissaris zijn of hadden kunnen worden geredresseerd, niet door de zittingsrechter op de voet van artikel 359a Sv kunnen worden beoordeeld.³¹ Daarbij geldt dat de zittingsrechter alleen is gebonden aan de beslissing van de rechter-commissaris, maar niet aan de gronden waarop die beslissing berust.³² Buiten de context van de vrijheidsbenemende dwangmiddelen is de zittingsrechter bevoegd om beslissingen van de rechter-commissaris tot op zekere hoogte te toetsen. Met betrekking tot de tapmachtiging geldt – daar refereert de minister aan – dat de zittingsrechter beoordeelt of de rechter-commissaris in redelijkheid tot zijn oordeel heeft kunnen komen. Voorts toetst de zittingsrechter of het door de officier van justitie van de machtiging gemaakte gebruik rechtmatig is.³³ Iets soortgelijks is uitgemaakt met betrekking tot het openen van een gerechtelijk vooronderzoek. Er zijn evenwel ook gevallen waarin de zittingsrechter juist *niet* is gebonden aan de beslissing van de rechter-commissaris.³⁴ In een arrest van 20 april 2010 heeft de Hoge Raad overwogen dat de zittingsrechter niet bevoegd is om de beslissing van de rechter-commissaris op de voet van artikel 126aa lid 2 Sv tot het verlenen van een machtiging voor het voegen van de uitwerkingen van geheimhoudersgesprekken in het dossier, te toetsen. De zittingsrechter mag en moet volgens het rechtscollege wel, met het oog op de vraag of hij van de inhoud van de betreffende processen-verbaal gebruik mag maken bij enige te nemen beslissing, beoordelen of de in die processen-verbaal opgenomen mededelingen onder het verschoningsrecht vallen.³⁵ De Hoge Raad opteert hier dus niet voor een marginale toetsing van de beslissing van de rechter-commissaris. In plaats daarvan dient de zittingsrechter tot een geheel eigen beoordeling te komen en dus ‘vol’ te toetsen.

Kortom, wanneer de minister aansluiting beoogt te zoeken bij het geldende recht, dient te worden geconstateerd dat het geldende recht een gevarieerd pallet biedt. Het meest voor de hand liggende precedent om dan te volgen, betreft het arrest van 20 april 2010, omdat hierin het verschoningsrecht aan de orde is. Zou de minister juist een breuk willen forceren met het geldende recht, dan stuit dat naar onze mening op bezwaren. Dat brengt ons terug bij de vraag of er wel sprake is van een herhaling van zetten indien na de rechter-commissaris ook de raadkamer, de beklagrechter van artikel 552a Sv en/of de zittingsrechter zou (den) oordelen over (de beperking van) het verschoningsrecht. Bedacht dient te worden dat de rechter-commissaris zijn beslissing veelal binnen een kort tijdsbestek – *in the heat of the moment* – en veelal in een vroegtijdig stadium van het onderzoek moet nemen. Ook de rechtbank dient in de beoogde bezwaarschriftprocedure zo spoedig mogelijk tot een beslissing te komen. Nadien kan nog allerlei relevante informatie op tafel komen waarmee de rechter-commissaris noch de raadkamer bekend was. Daar komt bij dat de verdachte – om voor de hand liggende redenen – niet wordt gehoord door de rechter-commissaris en evenmin – hetgeen veel minder voor de hand ligt – een rol speelt in de bezwaarschriftprocedure.

31. Zie onder andere HR 30 maart 2004, NJ 2004, 376 m.nt. YB en voorts Corstens/Borgers 2011, p. 729-730 en T. Kooijmans, ‘Het weekendarrangement en het onderzoeksbelang’, AAe 2012, p. 225-229. In HR 22 juni 2004, NJ 2004, 561 m.nt. PMe overwoog de Hoge Raad dat (ook) tegen de beschikking van de raadkamer inzake de voorlopige hechtenis van de verdachte voor laatstgenoemde geen hogere voorziening openstond en dat het gesloten stelsel van rechtsmiddelen in strafzaken op onaanvaardbare wijze zou worden doorkruist indien bij de behandeling van de zaak ter terechtzitting opnieuw of alsnog een verweer met betrekking tot de rechtmatigheid van de voorlopige hechtenis gevoerd zou kunnen worden.

32. HR 13 juni 2006, NJ 2006, 623 m.nt. A.H. Klip en HR 24 april 2007, NJ 2008, 145 m.nt. T.M. Schalken.

33. HR 11 oktober 2005, NJ 2006, 625 en HR 21 november 2006, NJ 2007, 233 m.nt. P.A.M. Mevis.

34. HR 15 mei 2007, NJ 2007, 301.

35. HR 20 april 2010, NJ 2011, 222 m.nt. M.J. Borgers.

Het ontzeggen van de mogelijkheid van een 'volle' toetsing door de zittingsrechter legt een verantwoordelijkheid op de schouders van de rechter-commissaris die deze functionaris gegeven het moment en de snelheid van optreden niet of nauwelijks kan waarmaken, en strookt ook niet met de fundamentele belangen die met het verschoningsrecht zijn gemeid.

6 Tot slot

De aanleiding voor het voorstel van de minister is, zoals reeds in de inleiding is aangegeven, gelegen in de wens om de beoordeling van de inbeslagneming van stukken die onder het verschoningsrecht vallen, aanzienlijk te verkorten. Goed beschouwd is dan het belangrijkste knelpunt dat in de klaagschriftprocedure van artikel 552a Sv cassatieberoep openstaat. Een oplossing voor het gestelde probleem had daarom kunnen worden gevonden – wij noemden al de opties – in praktische maatregelen ter zake van de doorloopsnelheid en eventueel in een wettelijke regeling waarin wordt aangegeven in welke gevallen en op welke wijze bij uitzondering gebruik mag worden gemaakt van in beslag genomen geheimhoudersstukken hangende (het cassatieberoep in) de klaagschriftprocedure. De minister heeft dat spoor niet gevolgd en stelt nu een nieuwe procedure voor, waarin de rechter-commissaris aan de hand van een zeer vaag criterium een beslissing neemt over het al dan niet doorbreken van het beslagverbod van artikel 98 lid 1 Sv en de mogelijkheid wordt geboden van het indienen van een bezwaarschrift bij de rechtbank. Aan de voorgestelde regeling zijn, ook in onderlinge samenhang, diverse bezwaren verbonden: er wordt geen duidelijk beoordelingskader verschaft; in de praktijk en de literatuur telkens terugkerende discussiepunten worden niet beslecht door de wetgever, terwijl dat – ook met het oog op de problemen die de minister met het onderhavige voorstel wenst op te lossen – wel voor de hand had gelegen; procedures zijn (om die reden) nauwelijks geregeld en roepen daardoor tal van vragen op; de beklagrecht en vooral de zittingsrechter worden – althans wanneer men de toelichting volgt – grotendeels buitenspel gezet zonder dat daartoe overtuigende gronden worden aangedragen, terwijl dat wel kan leiden tot een verstrekkende ondermijning van de belangen die aan het verschoningsrecht ten grondslag liggen; en de wetstechnische kwaliteit laat te wensen over. Daarbij dringt vooral de toelichting op het voorstel de gedachte op dat de minister nauwelijks zicht heeft op – of zich weinig gelegen laat liggen aan – de vele uitvoerig gemotiveerde uitspraken die de Hoge Raad heeft gewezen over het verschoningsrecht, en de doorwrochte beschouwingen die daaraan in de literatuur zijn gewijd. De bezwaren tegen dit voorstel zijn zo talrijk, dat wij niet anders kunnen concluderen dan dat men van doen heeft met een lichtzinnig voorstel.

Anders gezegd, de veelzijdige problematiek die samenhangt met het verschoningsrecht in strafzaken vergt grondige doordenking – met name ook door de wetgever – en leent zich er niet voor om tussen de bedrijven door van een (concept)wetsvoorstel dat naar zijn aard betrekking heeft op andere aspecten van het strafrecht, te worden behandeld zonder gedegen voorwerk. Het strekt – zo betoogden wij in deze bijdrage – tot aanbeveling dat de minister eerst kennisneemt van de rechtspraak en literatuur omtrent het verschoningsrecht, vervolgens de mogelijkheden doordenkt die het huidige recht (met inbegrip van de beklagregeling van artikel 552a Sv) thans biedt om de door hem gesignaleerde problemen weg te nemen en met het oog hierop in overleg treedt met de relevante praktijkorganen om te bezien op welke wijze de praktische problemen kunnen worden overwonnen. Eerst daarna is (volgens ons) de vraag aan de orde of niet een bijzondere voorziening in het wetboek zou moeten worden gecreëerd die – onder omstandigheden – het directe gebruik mogelijk maakt van het in beslag genomen materiaal waarop een verschoningsrecht rust. Met het

oog op de beantwoording van laatstgenoemde vraag, maar ook van vele andere klemmende vragen in relatie tot het verschoningsrecht,³⁶ lijkt het ons zinvol om een deskundige commissie in het leven te roepen, waarin (ook) vertegenwoordigers van de betrokken beroepsgroepen zitting hebben.

36. Wij refereren nog aan het beperkte verschoningsrecht van journalisten (vgl. onder andere EHRM 14 september 2010, *Nj* 2011, 230 m.nt. E.J. Dommering en T.M. Schalken (*Sanoma v. the Netherlands*) alsmede G.A.I. Schuijt, 'Nederland wederom in strijd met artikel 10 EVRM. Hoe nu verder na "Sanoma"?', *Mediaforum* 2010, p. 346-350) alsmede aan de discussies omtrent het (vermeende) misbruik van het verschoningsrecht in het notariaat.